

Vážené slávnostné akademické zhromaždenie, Vaše Excelencie, magnificencie, ctení hostia!¹

Veľké a významné výročia bývajú príležitosťou pre početné prejavy. Osobitne, ak sa dotýkajú takej ikonickej inštitúcie, akou Univerzita Komenského v Bratislave bezosporu je – o tom konieckoncov svedčí i početný menoslov vzácných hostí v tejto vznešenej aule.

Keďže zhoda okolností, či ak chcete – osud zabezpečili, že túto Univerzitu privediem do druhej storočnice jej existencie v pozícii rektora, mám tú česť i povinnosť prihovoriť sa Vám i JEJ ako prvý. Nároky kladené na prvého rečníka ma pri koncipovaní tohto príhovoru prinútili vyjasniť si s Vami, s auditóriom, jednu podstatnú otázku – o čom vlastne bude. Pretože slovami veľikána (zhodou okolností tiež rektora jednej univerzity), nie je nebezpečné byť popretým, ale byť nepochopeným. A to by som naozaj nerád riskoval. Nie kvôli sebe, ale kvôli inštitúcii, ktorej slúžim. Uznajte, ako by to predsa vyzeralo, keby sa Vás doma pýtali, ako dnes bolo, a Vy by ste ani nevedeli povedať, o čom bol rektorov príhovor...

Nuž teda, bude o viacerých variantoch tej istej veci, bude o dvoch pohľadoch, ktoré sa spájajú v jeden úžasný celok, ale predovšetkým bude – o slobode. A aby som si mohol nárokovať aspoň akú-takú Vašu pozornosť (čo pri náročnom programe a ešte náročnejšom počasí vôbec nebude jednoduché), neodhalím hneď, prvoplánovo, autora myšlienok, ktoré lemujú začiatok, prostriedok i koniec tohto príhovoru – chvíľu som dokonca uvažoval aj o Vašom motivovaní, ale koncentrácia múdrych ľudí v tejto aule a rozpočet tejto Univerzity ma rýchlo prebrali z týchto driemot.

¹ Ďakujem svojim kolegom a priateľom, Andrejovi Démuthovi a Vincentovi Múcskovi za pomoc pri koncipovaní tohto príhovoru. Nejedna myšlienka v ňom obsiahnutá uzrela svetlo sveta v ich hlavách, a ďakujem za to, že na ne upriamili moju pozornosť.

In medias res – storočnica v živote inštitúcie je nepochybne medzníkom. Hranicou, ktorá odôvodňuje môj prvý pohľad na túto Univerzitu, a to pohľad do minulosti. Napadá mi klasické „nomen-omen“, i keď s jedným podstatným historickým spresnením – pomenovanie po veľikánovi českých zemí historických, Jánovi Amosovi Komenskom, získala táto Univerzita až o pár mesiacov neskôr, no už pri svojom vzniku akoby do vienka dostala istú afinitu k dogmatickej heréze, sklon k rebelantstvu a nie celkom typické slovenské vlastnosti, ak akceptujeme slávnu tézu Maxa Webera o korelácii podstatných vlastností národa a príslušnosťou tohto národa k protestantskej či katolíckej denominácii. Skrátka, do vienka sme dostali výraznú českú stopu, a táto trajektória je badateľná v prvých sto rokoch existencie našej Univerzity ako povestný aristotelovský odtlačok na voskovej tabuľke.

Mali sme ťažké začiatky, spojené s nedostatkom financií (to je, zdá sa, jediný genetický defekt, ktorý si trvalo nesieme so sebou), aj personálnych kádrov. Pomoc Prahy a našej materskej Univerzity Karlovej tak spočívala nielen v budovaní základov moderného slovenského vzdelávania a vedy, ale najmä v udomácnení sa tradičnej a overenej akademickej kultúry, na ktorej následne vyrástlo celé slovenské vysoké školstvo.

Je slušné zopakovať: ďakujeme.

Nieto tu priestoru v tomto pohľade do minulosti podrobne bilancovať, no jedna podstatná črta koexistencie našej Univerzity a nášho štátu sa predsa dá vybadať: Univerzita Komenského bola vždy zrkadlom vývoja spoločnosti, a štátu, v ktorej táto spoločnosť existovala, so všetkými pozitívami i negatívami. Na tvári Univerzity i spoločnosti či štátu, je viacero šrámov a len ťažko sa hojaciach jaziev. Takmer celú polovicu svojej storočnej existencie Univerzita Komenského pôsobila v neslobodných podmienkach, ktoré deformovali autentické akademické slobody. Na druhej strane mi nedá nespomenúť fakt, že

proces prinavrátania stratenej slobody sa v tejto krajine začal práve tu, v tejto aule v novembri 1989...

Poučenie?

Relatívna prosperita za slovenského štátu bola draho zaplatená kolaboráciou s mocou, politickými čistkami a takými menami stojacimi na čele Univerzity, na ktoré nemôžeme byť príliš hrdí. Rovnako obdobie ľudovej demokracie, socializmu a budovania komunizmu nemá na univerzite čestné miesto, azda iba v deformovanom spomienkovom optimizme, takom charakteristickom pre nemalú časť slovenskej spoločnosti. Žiadne skreslenia nemôžu vyvážiť politické kádovanie, obmedzenie slobody výskumu a hlásania názorov v mene štátnej ideológie.

Pohľad do minulosti je vždy akoby pohľadom do zrkadla. Takýto pohľad však nemá byť samoúčelný – ani narcistické kochanie sa v ľúbezosti videných tvarov, ani sentimentálne ľpenie na spomínanom spomienkovom optimizme. Ani jeden takto vnímaný pohľad nemá vlastne hodnotu. Metafora zrkadla, obhliadania sa DO a ZA minulosťou má význam iba vtedy, ak nám niečo napovie o budúcnosti. A to je môj druhý krátky pohľad na túto Univerzitu.

Možno sa to bude zdať paradoxné, ale dívať sa do minulosti v princípe znamená dívať sa vždy v istom zmysle dopredu. A to nielen v tom triviálnom fyzikálnom zmysle, že aj hľadiet' dozadu predpokladá obzretie, a teda upriamenie sa na predmet skúmania, ktorý stojí pred nami. A to aj vtedy, keď ide o nás samotných. Aj vtedy hľadáme nejaký obraz v zrkadle, ktorý odráža našu podobu – prirodzenosť. Dívať sa na odraz však tiež znamená dívať sa dopredu (pred seba), aby sme v zrkadle videli istú mentálnu prítomnosť alebo (fyzikálne) prítomnú minulosť.

Francúzky psychoanalytik Jacques Marie Emile Lacan bol presvedčený, že k reflexii seba samého dospievame až na základe reakcií nášho okolia. To, že nám

okolitý svet kladie odpor, to, že na nás, na naše konanie, postoje a vôbec na našu existenciu nejakou reaguje alebo nereaguje, až to nás upriamuje na nás samotných, na to, akí sme.

Hľadanie sebaobrazu z minulosti tak má zmysel najmä pre prítomnosť a len pre to, čo má byť záväzné a zachované pre budúcnosť. Je len na nás, ako svoju minulosť využijeme. Spomínaný model sebachápania nás upriamuje na ešte jeden moment sebarefektovania - naznačuje, že to, o čo v reflexii ide, je seba porozumenie a podpora vhodných modelov správania, respektíve korekcia toho, čo nefunguje. Reflexia má viesť k zmene, k seba vylepšeniu – k odstráneniu chybných mechanizmov a predstáv.

To, čo podľa môjho náhľadu má zostať zachované pri metafore zrkadla z pohľadu do minulosti (nielen) našej Univerzity, je skutočnosť, že pre univerzitu, ak má ostať verná svojmu hlavnému poslaniu – pestovať vedu a na ňu nadväzujúcu vzdelanosť na najvyššej úrovni a skrze to kultivovať spoločnosť –, nie je nič dôležitejšie, ako zachovanie jej slobody a nezávislosti v každej oblasti.

Na tomto mieste budem druhýkrát citovať klasiku, čo je podľa našej tichej dohody z úvodu zhruba polovica môjho prednesu „Pojem slobody je kľúčom k explikácii autonómie vôle, a autonómia je teda základom ľudskej dôstojnosti a každej rozumnej prirodzenosti“.

Sloboda môže byť vnímaná ako sloboda vonkajšia, ako stav prostý akéhokoľvek vonkajšieho, teda heterogénneho vplyvu, alebo ako vnútorná sloboda spočívajúca v schopnosti autonómie, teda v schopnosti stanovovať si vlastné zákony, pravidlá svojho existovania.

V univerzitnom jazyku ide o slobodu v bádani a hlásaní vedeckých názorov, pre ktoré je zároveň samozrejماً zodpovednosť a mravnosť, ale aj o slobodu vzdelávania, ktorá je bytostným predpokladom demokracie. Univerzity a vysoké školy sú vedecko-pedagogické inštitúcie, a tak ako pri pohľade do minulosti

vlastne hľadáme na prítomnosť a do budúcnosti, tak aj veda a vzdelávanie sú onticky prepojené nádoby, navyše v európskom kultúrnom priestore pomerne jedinečné.

Rovnako rozmer vnútornej MRAVNEJ slobody autonómie vôle je nemysliteľný bez heterogénnej slobody ako nezávislosti materiálnej, ktorú pre univerzity zabezpečili už ich stredovekí zakladatelia z radov osvietených korunovaných hláv a neskôr aj modernizujúce sa štáty v časoch, keď sa pre podobu univerzity stali určujúce idey Willhelma von Humboldta. Materiálna i duchovná nezávislosť univerzít sú spojené nádoby a narušenie rovnováhy medzi nimi, vyvoláva, ako nás opäť učí matka história, deformácie, ktoré majú pre spoločnosť v dlhodobej perspektíve devastačné následky: všeobecnú relativizáciu hodnotových princípov, bezškrupulózný oportunizmus, lámanie charakterov a všadeprítomnú lož. Zákonom presadzované a vynucované ideologické doktríny sú dnes už našťastie minulosťou, no akademické prostredie v súčasnosti rovnako úspešne deformujú krátkozraké a nekoncepčné politické rozhodnutia, rigidný ekonomizmus a bezducho byrokratická aplikácia právnych noriem: veď na univerzitách sa dnes pomaly už namiesto autentickej vedy iba naháňajú výkonnostné body a namiesto vzdelávania a odovzdávania poznatkov sa vyžaduje, aby študentom boli sprostredkované akési kompetencie.

Napriek tomuto všetkému, alebo práve preto, som však miernym optimistom. Táto univerzita nesie v sebe geneticky zakódovaný a rokmi bojov proti heterogénnej neslobode zdokonalený potenciál byť baštou proti hodnotovému relativizmu, byť nositeľom mravnosti, vzdelanosti a skutočnej vedeckej akribie.

Pohľad do budúcnosti, som presvedčený, že nielen tejto univerzity, je predstavou boja proti mnou obľúbeno-neobľúbenej baumannovskej tekutosti hypermodernej epochy, bojom o uznanie heterogénnej slobody a bojom za autonómnosť mravného suveréna doby. V tom tkvie spoločenský význam vedecko-pedagogických ustanovizní, spomedzi ktorých na najstaršej práve

ceremoniálne, obradne hľadáme odpovede na otázky minulosti, prítomnosti a budúcnosti, a vlastne zisťujeme, že ide stále o otázku jednu a tú istú. Nech na ňu nazeráme z akéhokolvek uhla pohľadu, nič nesvedčí akademickej inštitúcii väčšmi než mladosť v srdci a skúsenosť a rozvážnosť v rozhodovaní ako (opäť!) dve stránky tej istej pomyslenej mince.

Dohodli sme sa na začiatku (aspoň tak som si prisvojil Váš nedemonštrovaný nesúhlas), že môj príhovor bude o rôznych pohľadoch na tú istú vec. V tejto súvislosti, avšak z Vášho pohľadu potešiteľne sa blížiac k záveru, cítim ešte jeden dlh. Univerzity, tú našu nevynímajúc, sú dnes v pomerne intenzívnom zápase o podobu budúcej vedy, a návrat hlási i večná téma „súboja vied“. Kladiem si otázku, či sme skutočne až takí rozdielni...Klasifikácia vied je stará ako veda sama, a konflikty rôznych klasifikácií zasa staré ako ľudstvo samo. Čisto subjektívne mi je metodologicky najbližšie členenie Willhelma Windelbanda, ďalšieho z radu významných nemeckých rektorov z jeho slávneho štrasburského rektorského prejavu. Vedy sú buď *nomotetické*, teda hľadajúce všeobecne platné zákonitosti vonkajšieho sveta, alebo *idiografické*, popisujúce individuálne spoločenské, humanitné javy. Jedno bez druhého je len ťažko predstaviteľné, a oboje sa dá robiť buď dobre, vedecky poctivo, a teda slobodne a mravne, alebo nie.

Zisťujeme, že tak ako človek, tak je i univerzita, ba dokonca i jej odraz – spoločnosť, súčasťou dvoch svetov, ktoré nejde rozumne oddeliť. Končím svoj príhovor a upriamujem Vašu láskavú pozornosť na v úvode nastolený autorský inotaj, a to slovami rektora jednej pomerne bezvýznamnej univerzity, z mesta, ktoré menilo svoj názov i „štátnu príslušnosť“ a v svetových rebríčkoch by ste ju aj dnes márne hľadali. Tieto slová pre mňa symbolizujú syntézu všetkého, čoho etalónom by moderná univerzita mohla a mala byť:

„Dve veci naplňajú myseľ vždy novou a rastúcou úctou, čím častejšie a stálejšie sa nimi premýšľanie zaoberá: hviezdne nebo nado mnou a mravný zákon vo

mne...Prvý pohľad na nespočetné množstvo svetov ničí takpovediac moju dôležitosť ako animálneho tvora, ktorý musí matériu, z ktorej vznikol, opäť vrátiť planéte. ...Druhý pohľad naproti tomu nekonečne zvyšuje moju hodnotu ako inteligencie vďaka mojej osobnosti, v ktorej mi morálny zákon zjavuje život nezávislý na animalite, a dokonca na všetkom zmyslovom svete.“

Želám si pre túto Univerzitu, aby bola studnicou poznania sveta a hviezdneho neba, ale aj zdrojom mravného rozvoja človeka a spoločnosti, a aby túto spoločnosť vždy pravdivo reflektovala, no zároveň aby sa skrze svoje osobnosti vždy usilovala formatívne vstupovať do jej pretvárania podľa kategorického imperatívu slobody a dôstojnosti človeka. Toto želanie je zároveň mojím a našim verejným záväzkom.

Ďakujem za Vašu trpezlivú pozornosť.